

HUKUK SOSYOLOJİSİ: NEREDEN GELDİK, NEREYE GİDİYORUZ? ¹

Rita J. SİMON ² – James P. LYNCH ³

Çeviren: Arş. Gör. Uğur DİNÇ ⁴

Hukuk sosyolojisindeki çalışma ve eğilimlere dâir bu muhâsebe tüketici ve kuşatıcı olmak gibi bir iddiada bulunmuyor. Eğer bu alandaki büyük çalışmalar, önemli meseleleri ve boşlukları –gelişen eğilimleri göstererek ve geleceğin istikametine dâir fikirler sunarak– belirlemek ve vurgulamakta başarılı olursa, hedeflerimizi gerçekleştirmiş olacağız.

Birleşik Devletler’de aşağı yukarı altmış yıllık bir tarihe sahip olan bir alanın geçmişi üzerine eğiliyoruz. İki akademisyen son günlerde bu tarihi ele aldı. Her ikisi de bu alanın başarılarına dâir negatif değerlendirmelerde, geleceğine dâir karamsar öngörülerde bulunuyor. Hukuk ve toplum hareketinin seyrini değerlendiren Lawrence Friedman’a göre:

Şu husus doğrudur ki, hukuk ve toplum hareketi mensupları hukuk fakültesinin içinden ziyade dışında yaygındır. Fakat onların konumu hiçbir yerde güçlü değil. Hukuk sistemi üzerine çalışanlar, buldukları yer-

¹ “The Sociology of Law: Where We Have Been and Where We Might Be Going.” başlığıyla *Law & Society Review*, Volume 23, Number 5 (1989), pp 825-847’da yayınlanan bu makalenin Türkçe tercümesinin yayın izni alınmıştır. / Reprinted by permission of the Law and Society Association.

² Rita J. Simon Washington D.C.’deki Amerikan Üniversitesi’nde Üniversite Profesörüdür. Simon, doktora derecesini Chicago Üniversitesi’nden 1957’de almıştır. *The Jury and the Defense of Insanity* (1967); *The American Jury* (1980); David Aaronson ile birlikte *The Insanity Defense*, (1988); *The Jury System* (1975); ve *Readings in the Sociology of Law* (1968) başlıklı eserleri de dâhil olmak üzere, jüri sistemi ve hukuk sosyolojisi üzerine birçok kitabın yazar ve editörüdür.

³ James P. Lynch Washington D.C.’deki Amerikan Üniversitesi’nde Adâlet, Hukuk ve Toplum Bölümünde Yardımcı Profesörüdür. Lynch, doktora derecesini Chicago Üniversitesi’nden 1983’te almıştır. Tarama metodolojisi, suç mağduriyeti ve uluslararası cezalandırma uygulaması karşılaştırmaları üzerine makaleler yazmıştır. Albert D. Biderman ile birlikte, suç oranı istatistikleri üzerine yakında çıkacak olan bir kitabın yazarıdır.

⁴ Arş. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ugurdinc@windowslive.com

lerde marjinal görünüyorlar. Hukuk sosyolojisi, siyâset bilimindeki yargısal sistemler öğrencileri, hukuk antropolojisi, hukuk psikolojisi, bunların hiçbirisi, ne yazık ki, kendi disiplinlerinde “anaakım” değil: bunlar “curcunanın döndüğü sahada” değil. Anaakımlar, tabii ki, tanım uzlaşımı meseleleridir. Hızlı bir şekilde seyir değiştirirler. Henüz bunun gerçekleşeceğine dâir emâreler yok. Gerçekten, bu eğilim diğer yöne evrilebilir: kamu hukuku ve yargısal davranış çalışmaları bazı siyâset bilimi bölümlerinde yok olmak üzere. Ve *mâlî* zemin de bulunmuyor. Bu ülkede her türden araştırmaya milyarlarca dolar harcanır. Oldukça azı hukuk ve toplum araştırmasına aktarılır. Ulusal Bilim Vakfı’nda iyi yürütülen bir program var; araştırma için yılda harcadığı para bir gün yüksek-enerji fiziğinin bir günlük ihtiyacını karşılamaz. Hukuk ve toplum araştırmacıları bir avuç para için çırpınan dilenciler. Bir *yatırım* aşırı derecede küçük olduğu zaman, yeni katılımcıların gelmesi zor olur; ve elde edilecek sonuç da küçük olur. Bu zayıf pozisyon, söz konusu alanda bizâtihi esaslı zayıflık olarak görünen şeyi, eğer ona katkıda bulunmuyorsa, pekiştirir. Birçok gözlemciye göre, şimdiye kadar yapılan çalışmalar çok azdır: vak’a araştırmalarına dâir tutarsız ya da sonuçsuz bir yığın. (Öyle görünüyor ki) ortada temel bulunmuyor; bir çalışma bâriz olanı ispatlamaktadır, bir diğeri zayıfça tasarlanmıştır; hukukî davranış aksiyomları yoktur, “kanunları” yoktur, bir birikim gerçekleşmez. Bu çalışmalar bazen ilgi çekici ve ara sıra kullanışlıdır. Fakat ortada “bilim” yoktur; ortaya hiçbir şey çıkmaz. Hukuk ve ekonomi doğa bilimi mesabesinde: Eleştirel Hukuk Çalışmaları yüksek kültür ve yıkma hazzını verir. Hukuk ve toplum hareketinin, bir tür sonbahara özgü şüpheliğin dışında, heybesinde bir şeyin bulunmadığı görünüyor. Ana mesaj şuna benziyor: Her şey bağlamsaldır. Büyük kuramlar zaman zaman ortaya çıkar, fakat yaşam gücüne sahip değildir; vak’a çalışmalarıyla ölüme terk edilir. Bir ana damar yoktur. Ve, elbette ki, bu şikâyetlerde bir doğruluk payı var –ancak eğer hukuk “bilimi” standardı evrensel, zamansız ve imkânsız ise. (Friedman, 1986: 779)

Daha negatif olanı ise Robert Tremper’in 1987 tarihli çalışmasında öngördüğü kasvetli gelecektir ki, şöyle başlar: “Hukuk ve toplum bilimi psikiyatrist koltuğunda. Kederinden perişan vaziyette, kendinden şüphe eden,

rolünün farkında olmayan, kimi zaman cılız olan bu alan literatürde bir on yıldır müşahede altında” (Tremper, 1987: 267-68). Tremper’a göre, bu hayal kırıklığının kaynakları bu hareketin mahkemelerden yeterince saygı görmemesi ve araştırmacıların, yürüttükleri çalışmaların yöntemleri, derinliği ve istikametinden duydukları tatminsizlikti.

İlk mesele, bizlere sosyal bilimcilerin yarım yüzyıl önce, hukuk mesleği tarafından yalnızca belli belirsiz malûmat sahibi oldukları konu ve meselelere kesin, özel cevaplar vermeleri gereken pozisyonlarda bırakılmaktan dolayı şikâyet ettiklerinde ifâde ettikleri hüsrânı hatırlatır. Tremper şu notu düşmüştü:

Hukuk ve bilim zümreleri için araştırma yürütmenin muhtelif talepleri birçok çalışmanın bir şekilde noksan kalmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Sosyal bilimciler kanıtlanabilir bilgilerinin sınırlarının ötesine uzanan mahkeme gözlemlerinde bulduklarında bazı yetersizlikler özellikle baş belası hâline gelmektedir. (ibid.: 270)

Bu eğilimler ne kadar geçerlidir ve ne kadar meşrudur? Bu soruyu cevaplama girişimlerimiz bu makalenin büyük kısmının etrafında örüldüğü odak olmuştur.

I. ORJİNLER VE ENTELEKTÜEL KÖKLER

1920’lerin sonları ve 1930’ların başlarında, küçük bir hukuk profesörleri (Columbia’dan Llewellyn; Harvard’dan Pound) ve temyiz mahkemesi üyeleri (Cardozo, Holmes, Brandeis) grubunun ve rehberliği ve liderliğindeki hukukî realistler derslerdeki hukukî meselelerin çözümünde, sosyal bilimcilerin mahkemelerde bilirkşi, laboratuvarlarda araştırmacı olarak katılımını savunarak hukuk eğitimini yeniden yapılandırmaya ve hukukî tefekkürü ıslah etmeye çalıştılar.

Bu hareket tavsiye ettikleri müfredat değişiklikleri konusunda hukuk eğitimcilerinden fazla destek görmemişti. Örneğin, sosyal bilimciler Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde aile hukuku öğretimine Amerikan ailesi hakkındaki demografik verileri tanıtmışlar ve bunun rol ve işlevlerinin sosyolojik analizleri Fakülte’nin geleneksel vak’a hukuku yaklaşımını korumayı tercih eden birçok mensubu tarafından reddedilmişti. Diğer “büyük deney-

ler”de hukukçu akademisyenlerle entelektüel ortaklar olarak birlikte çalışan sosyal bilimcilerin hevesleri gördükleri muamele dolayısıyla kırılmıştı. Sıklıkla, bir uyuşmazlığın bir ya da diğer tarafınca çağrılan bilirkişi olarak sorgulandıklarını ve belirli sorulara kesin bir evet ya da hayır cevabını vermelerinin beklendiğini görmüşlerdi. Sosyal bilimciler genellikle hukukçu akademisyenlerin kullanışlı buldukları türden cevapları veremiyorlardı; ve bundan dolayı hukukçuların meselelere karşı takındıkları tavırdan alınmışlardı.

Hukuk sosyolojisi hareketinin gelişimindeki ilk aşamanın güçlü bir akademik temeli yoktu ve on yılın sonu itibarıyla tarihe karışmış görünüyordu. Yeniden doğuşu on beş yıl sonra, 1950’lerin ortalarında gerçekleşmişti.

II. HUKUK VE SOSYAL BİLİM ARAŞTIRMA PROJESİ

1950’lerde bu çabaların hedefleri ve örgütlenişi özel araştırma programlarına yönlendirilmişti. Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi, dekanı olan Edward Levi’nin liderliğinde, üç önemli kurumun disiplinlerarası olarak araştırılması için Ford Vakfı’nın desteğini elde etti: jüri sistemi, vergi sistemi ve ticarî tahkim. Kurumsal anlaşmalar hukukçu akademisyenlerin çalışacakları meseleleri seçmelerini, sorulacak sorulara karar vermelerini ve sonuçların kullanılabileceği hedefleri belirlemelerini gerektiriyordu. Katılım için davet edilen sosyal bilimcilerden proje tasarımları, veri toplama teknikleri geliştirmeleri ve ulaşılan sonuçların güvenilirliği ve geçerliliğini sağlamaları bekleniyordu. Sosyal bilimciler bu cihetle hukukçuların önemli olduğunu düşündükleri araştırma meselelerini işler hâle getirmek ve incelemede ihtiyaç duyulan işçi ve teknisyenler olarak görülüyordu. Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde ve otuz yılı aşkın bir zaman önce başlatılan araştırma projelerine, hukuk ile sosyal bilimler arasında disiplinlerarası araştırma yürütmede başarılı bir yöntemle ulaşmaları dolayısıyla çoğunlukla güvenilmektedir. Bu projelerle gerçekte ne kadar bilgi üretildiğine dâir titiz bir inceleme ise hayal kırıklığı sebeplerini artırmakta ve heyecan ve başarı hissinden ziyâde başarısızlık hissi vermektedir. Disiplinlerarası araştırma için seçilen üç konu içinden yalnızca jüri projesi akademik makale ve monograflar üretmişti. Başlangıçta, vergi projesi (ki kişisel gelir vergisi hakkında kamunun bilgisi ve tavrına dâir bir araştırma olarak belirlenmişti) durdurulmuştu, çünkü

sosyal bilimciler hukukçuların –ki Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde kişisel gelir vergisi üzerine birçok araştırmada bulunan birkaç kimse vardı- ilgili soruları sorduğuna inandıkları ve sosyal bilimcilerin de ele alıp inceleyebileceklerine inandıkları bir enstrüman geliştirememişti.

Ticârî tahkim projesi biraz daha iyi yürümüştü. Bir tasarı hazırlanmış, veri toplanmış ve malzemelerden bazıları incelenip yayınlanmıştı. Fakat beklentiler elde edilen sonuçlardan çok daha ötede idi. Büyük makale ya da monograflar yayınlanmadı ve ticârî tahkim üzerine olan bu çalışmalara neredeyse hiç atıf yapılmamaktadır. Neredeyse unutulmuş bir dönemdir. Geriye jüri projesi kalıyor; ve bütün hukuk ve sosyal bilim araştırma çabaları jüri çalışmaları sâyesinde olumlu ve mühim olarak hatırlanmaktadır. Gerçekten, jüri projesinin hukuk ve sosyal bilimde yeni bir disiplinlerarası araştırma geleneğine ilham verdiği inandırıcıdır. Bu projede uygulanan iş bölümü birkaç on yıl boyunca devam eden hukukçu ve sosyal bilimcilerin dâhil olduğu gelecek projeler için bir paradigma hâline gelmiştir.

Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde bir yıl bulunup çeşitli araştırma çabalarını gözlemledikten kısa bir süre sonra, Philip Selznick hukuk sosyolojisinin geçireceği üç aşamayı birbirinden ayırmış ve bu alanın ikinci aşamada, kendisinin “sosyolojik işçilik” olarak adlandırdığı aşamada bulunduğunu belirtmişti. Selznick’e göre, ikinci aşama araştırmacıların özel sosyolojik teknik ve bulguları belirli hukukî mesele ve kurumlara uyguladıkları aşamadır. O, böyle bir aşama sırasında ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı şu uyarıda bulunmuştu:

Ortada gözden kaçırılmaması gereken ciddî bir risk bulunmaktadır. Eğer tekniği öne çıkarırsak, kaçınılmaz olarak mevcut insan gücüne uygun projeler geliştirmiş oluruz. Şüphesiz, müşteriye pratik olarak hemen kullanılabilecek bilgi vadetmeleri bakımından böyle projelerin çoğu zaman bir piyasa değeri vardır. Fakat tecrübe itibarıyla biliyoruz ki, teknik-duyarlı araştırma önemli kuramsal kaygılarca ya da müşterinin kendisi için en uzun vadeli öneme sahip konularca bile nadiren etkin bir şekilde yönlendirilmektedir. Küçük-grup kuramını jüri çalışmasına uygulama çabaları bir istisna olarak görülebilir, fakat aslında böyle değiller. Küçük grup çalışması, belirli ilkelerin ötesinde, sosyolojide daha zayıf

şekilde gelişen alanlardan birisidir; eğer bu çalışma hukuk sosyolojisinin öne çıkarılırsa, bunun sağlayabileceği güvenilir bilgi, sağlayacağı sofistike araştırma tekniğini uygulama fırsatından daha az olacaktır. (Selznick, 1959: 119-120)

Jüri çalışmalarının sonuçlarına dâir derinlikli bir inceleme ortaya koyacaktır ki, umulan ve planlanandan çok daha azı gerçekleştirilmiştir. Kalven-Zeisel'in *Amerikan Jürisi*⁵ isimli çalışması, elbette ki, bu çabaların en önemli parçasıdır ve Selznick'in ikinci aşama olarak belirlediği, sosyal bilimciler ile hukukçu akademisyenler arasındaki iş bölümünü örneklendirmektedir (Kalven ve Zeisel, 1966). Çok saygın bir metodolog (*Say It with Figures*'ün yazarı) ve kamuoyu analisti olan Hans Zeisel hâkimlerin davalar hakkında jürilerin kararlarını ve kendi görüşlerini belirtmelerine yer veren bu çalışmayı suçlamaların tasviri, davalıların karakter özellikleri, tanıkların sayısı ve delillerin uygunluğu ile meselelerin karmaşıklığına dâir değerlendirmeleri dikkate alarak tasarlamıştı. Zeisel'in tasarımıyla çalışan Kalven, statik sonuçların okunması konusunda yoğun bir çalışma yürüttü; ardından bu verilerin incelenmesi ve yorumlanması ve sonuçların elde edilmesinde Zeisel ve onun sosyal bilimci grubuyla birlikte yakın olarak çalıştı. İlk planlar, birisinde hukuk davalarındaki, diğerinde ceza davalarındaki hâkim-jüri mukayesesini değerlendiren, en azından iki cilt gerektiriyordu. *Amerikan Jürisi* hukuk davalarına kısaca değinir, fakat neredeyse tümüyle ceza davalarına adanmıştır. Hukuk davaları hakkında kapsamlı bir inceleme henüz gerçekleştirilmedi.

Fred Strodtbeck tarafından tasarlanan, hukuk davalarına da odaklanan "deneysel" jüri çalışmalarından ortaya çıkan sonuçlar hiçbir zaman tek bir cilt hâlinde açıklanmadı. Strodtbeck ve onun sosyal bilimci meslektaşları tarafından yayınlanan makaleler öncelikle jüri müzakerelerindeki sosyal sürece, jüri üyelerinin statü özellikleri ve katılım düzeyleri ve jürideki koalisyon oluşumuna odaklanmıştı. İyi ya da kötü, Selznick'in belirttiği gibi, deneysel jüri çalışmalarının içine oturtulduğu kuramsal bağlam "küçük gruplar" idi. Bu sosyolojik alt alanın kavrayış ve kuramsal perspektifleri Amerikan jürisini inceleme noktasında büyük bir paradigma hâline geldi. Strodtbeck'in

⁵ The American Jury

hukukî yazım konusunda bir çalışma arkadaşı bulunmuyordu, bunun sonucu olarak hukuk jürileri bakımından jüri üyelerinin şahitliği nasıl değerlendirdiği, bilirkişilere nasıl cevap verdiği, hukukî talimatları nasıl anlayıp bunlara nasıl uyduğu ve davanın çeşitli yönlerine nasıl daha az ya da çok önem verdiğine dâir içeriksel verilerin çoğu hiç bir zaman açıklanmadı. *Jüri ve Delilik Savunması*'nda⁶ Simon, Strodtbeck'in tasarımını uyarlamıştı, -ki bu gerçek jüri üyelerinin özne olarak iş görmelerini, dava kayıtlarını dinlemelerini, bir karara varana dek müzakerede bulunmalarını içeriyordu,- ve jürilerin, davalarının delilik savunmasında bulunduğu ceza davalarına verdikleri cevapları açıklamıştı (Simon, 1967).

Parça parça basılı hâle gelen jüri projesinin üçüncü büyük parçası, o zamanlar yeni bir hukuk fakültesi mezunu olan, Zeisel ve Strodtbeck'in yardımlarıyla, iki yıl boyunca bir mahkemede oturup aynı hâkimin önünde gerçekleşen jüri duruşmalarını gözlemleyerek bir araştırma tasarlayan Dale Broeder'in çalışmasıydı. Aldığı hukuk eğitimi sayesinde Broeder, delil ağırlığı, avukatların niteliği ve talimatların açıklığı konusunda kendine ait değerlendirmelerde bulunmuştu. Ardından, jüri kararını verdikten sonra, davayı mahkeme hâkimi ve jürinin her bir üyesiyle tartışmıştı. Esasen Broeder, her bir jüri üyesinden müzakere sürecinde ne olduğunu özetlemesini, her bir jüri üyesinin kendi katkısının kapsam ve niteliğini değerlendirmesini ve her birinin karardan ne kadar tatmin olduğunu ifade etmelerini istemişti. Strodtbeck'in malzemeleri gibi, Broeder'in çalışmasının yalnızca bazı kısımları dergilerde yer aldı. Projesinin tamamı hiç bir zaman yayınlanmadı. Broeder iyi bir etnografin yardımından yoksundu ve görünen oydu ki, topladığı veri yığını tutarlı bir inceleme ve anlatıya dönüştürecek kuramsal bir perspektife yerleştirememişti.

Dolayısıyla, 1953'ten başlayarak on yılı aşkın bir zamana yayılan ve hukuk sosyolojisine yönelik ilgi ve çalışmanın yeniden doğuşunun başlatıcısı olarak anılan Chicago Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki hukuk ve Davranışsal Bilim Projesinin sonuçları ilk üç projeden birinde önemli sonuçlar üretmiştir. Fakat bu tek proje için bile, planlananların çoğu ve hatta toplanan veriler, kısmen hukukçu akademisyenler ve sosyal bilimcilerin bir araya gelip

⁶ The Jury and the Defense of Insanity

birbirinin uzmanlığından yararlanma noktasındaki başarısızlıkları sebebiyle incelenmemiş ve raporlaştırılmamış hâlde durmaktadır. Buna rağmen, jüri projesinin bulguları hâlâ tam kapasitede çalışan entelektüel bir endüstrinin doğmasını sağlamıştır. Jüri üzerine daha yeni çalışmaları bu makalede daha sonra inceleyeceğiz.

III. HUKUK VE TOPLUM DERNEĞİ

Chicago tecrübesinden bir on yıl kadar sonra, bu alan 1964'te Hukuk ve Toplum Derneği'nin⁷ kurulması ve *Hukuk ve Toplum Dergisi*'nin⁸ çıkarılmasıyla diğer bir aşamaya geçmişti. Harry Ball, Hukuk ve Toplum Derneği'nin resmî kuruluşuna takaddüm eden ad hoc komitenin başkanı sıfatıyla, bu derneğin sosyal bilimin hukuk araştırmasına dönük katkılarına dönük ilgideki hızlı artışa bir cevap olduğunu ifade etmişti (Ball, 1965: 111). *Hukuk ve Toplum Dergisi*'nin ilk editörü Richard Schwartz şunu dile getirmişti:

Hukuk ve Toplum Dergisi'nin yayınlanması sosyal bilimciler ve hukukçuların disiplinlerarası bir diyalog yürütebilecekleri bir foruma olan artan ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Son on yıl boyunca, sosyal bilimlerin her biri kendi disiplinleri ve bir bütün olarak toplum için büyük öneme sahip hukuk siyaseti konularıyla yüzleşmeyi zorunlu gördüler. Siyâset biliminde, mahkemelerdeki ve idârî makamlardaki karar süreci, kanunkoyucular üzerine süregelen çalışmaya paralel kapsamda araştırılmıştır. Siyaset bilimciler dikkatlerini hukukî kararların uygulanmasına da, özellikle hükûmet kurumlarının hukukun etkisinin önemli bir belirleyicisi olarak görüldüğü alanlara çevirdiler. Sosyologlar da, hukukî sürece giderek artan bir ilgi gösteriyorlar. Onların çalışmaları medenî haklar, yoksulluk ve suç gibi alanlarda nüfusun hukuktan etkilenme tarzları hakkındadır. Her iki meslek de bir yandan toplum ile kültür arasındaki ilişkiyi, diğer yandan da hukukî kurumların doğası ve işleyişini araştırırken antropologlarla işbirliği yapıyor. Ayrıca, diğer meslek gruplarının, - özellikle ekonomistler, sosyal hizmet uzmanları, klinik ve sosyal psikologlar ve psikiyatristlerin- hukuk siyâsetinin oluşturulmasında değerli

⁷ Law and Society Association

⁸ Law and Society Review

olduğu düşünülen bilgisine başvuruluyor. En önemlisi, hukuk mesleği bu tür bilgilerin gönülsüz bir müşterisi olmaktan, bu araştırma sürecinin aktif bir katılımcısı olmaya doğru kayıyor. (Schwartz, 1966: 6)

Yeni kurulan derneğin ilk icraatlarından birisi önde gelen akademisyenlerin çalışmalarına dâir bir “literatür değerlendirmesi” yaptırmak olmuştur. Jerome Skolnick’in “Amerika’da Hukuk Sosyolojisi: Genel Durum ve Eğilimler”⁹ adlı çalışması o zamana dek yapılmış olan çalışmaları gözden geçirmiş ve bu alanın gidebileceği yollara dâir tavsiyelerde bulunmuştu (Skolnick, 1965: 4-39). Skolnick’in değerlendirmesi son on yıl süresince gerçekleştirilen büyük deneysel çalışmaların birçoğuna yer vermişti. Bu değerlendirmenin otuz dokuz sayfadan oluşması o zaman itibarıyla bu alan hakkındaki algısal zenginliğin bir delilidir. Jüri Projesi “Amerika’daki hukuk sosyolojisine ilk büyük katkı alanı” olarak ayrıntılı şekilde ele alınmıştı (ibid.: 8). Bu çalışmanın o zamana dek tamamlanmış hâline dâir değerlendirmesinde Skolnick şunu yazmıştı:

Kuramsal ya da felsefî olsun, bu bulgular hakkında heyecan verici olan çok az şey var. Ortada ne toplumsal bir sistem olarak adâlet yönetimine dâir bir inceleme, ne de mevcut bulguları yorumlamak için daha yüksek düzen kavramları geliştirmesi var. Dahası, şimdiye dek yayınlanan malzemeler dava malzemelerinin dava taraflarınca getirilmesi sistemi, masumiyet karinesi gibi büyük hukukkuramsal konularla ilişkilendirmek konusunda çok az şey söylüyor. Bu erdemler pozitivismindir, eksiklikler de öyle. (ibid.: 12)

Skolnick “Hukuk Sosyolojisi”ndeki diğer büyük tema ve konuları da ele almıştı. Hukuk mesleği üzerine yapılan çalışmaları konvansiyonel “Amerikan araştırma sosyolojisi” geleneği içinde yürütülmek ve hukuk sosyolojisinden ziyâde meslekler sosyolojisi formatına uygun düşmekle nitelemişti. Smigel’in (1964), Carlin’in (1962), O’Gorman’ın (1963) ve Ladinsky’nin (1963: 47-54) çalışmaları Skolnick’in eleştirilerine zemin hazırlamıştı. Ona göre “bir dereceye kadar jüri öğrencilerinin bunu doğal bir küçük grup etkileşimi olarak kavramaları ve bu bakımdan bir sosyolog için ilgi çekici olduğunu düşünmelerinde olduğu gibi, hukukçular da bir profesyonel işçi kategorisi ola-

⁹ The Sociology of Law in America: Overview and Trends

rak görülüyordu” (Skolnick, 1965: 10). Hukuk mesleği, jüri çalışmaları gibi, bu makalede daha sonra inceleyeceğimiz bir diğer konudur.

Skolnick’in değindiği diğer temalar Amerikan toplumundaki dezavantajlı gruplara sunulan hukuk hizmetlerini ve hem medenî hukukun hem de ceza hukukunun sosyal adâletsizlikleri azaltmakta nasıl kullanılabileceğini inceleyen projelerdi. Çeşitli sınıfların ve etnik ya da ırkî toplulukların hukuka erişimini ele alan daha önceki ve çağdaş çalışmalar da bu makalede ele alacağımız bir diğer temadır.

Hukuk sosyolojisindeki erken dönem çalışmaları Friedman ve Tremper’in yakın zamanlı değerlendirmelerinde ifâde edilenden daha büyük bir umutla yürütülmüş ve değerlendirilmişti. Buna rağmen, bu daha yeni değerlendirmelerde saptanan aynı meselelerden bazıları daha önce de âşikârdı. Hukuk sosyolojisinde hukuk ile sosyal bilim ve hukukçular ile sosyal bilimciler gergin ortaklardır. Her biri bu girişime hiçbir zaman tam olarak bir noktada buluşamayan kendi hedefleriyle birlikte gelmiştir. Hukukçular sosyal bilimcileri teknisyenler olarak, sosyal bilimciler hukuku genel kuramsal ilgi konularını araştırma fırsatı olarak gördüler. Bu gergin ilişkinin tohumları ilk zamanlarda ekilmişti ve bunlar bazı rahatsızlıkları ve belki de Friedman ve Tremper’in bahsettiği karamsarlığı üretecek kadar büyümüştür.

IV. HUKUK SOSYOLOJİSİNDE YENİ EĞİLİMLER

Bu makalenin odağını şimdi ve geçmişte nerede bulunduğumuza dâir genel bir değerlendirmeden, en azından son otuz yıl boyunca gelişimini gördüğümüz birtakım tema ve eğilimlerin incelenmesine çevireceğiz. Bu konular medenî hukuk ve ceza hukuku, hukuk mesleği, jüri üzerine araştırmalar, hukuka erişim, büyük kuram ve ülkeler arası çalışmalara dâir göreceli bir yoğunlaşmayı içermektedir.

A. Ceza Hukuku ve Medenî Hukuktaki Verimliliğe Dâir Bir Karşılaştırma

Hukuk sosyolojisi literatürü gözden geçirildiğinde, medenî hukuka nazaran ceza hukuku üzerine çok daha fazla çalışma yapıldığı görülür. Bu ampirik sosyal bilim araştırması için özellikle böyledir. Dahası, bu araştırma,

medenî hukuk araştırmasından ziyâde, siyâset oluşturma süreciyle çok daha yakından ilişkilidir.

Ceza hukukuyla ilgili çok çeşitli konular üzerine esaslı araştırmalar yapılmıştır. Çocuk suçluluğunun ve suçlu davranışın sebepleri üzerine süregelen kuramsal ve ampirik araştırma akımı bulunmaktadır. Âdeta, ceza adâleti sisteminin suça verdiği cevap, polis hareketliliğinden cezalandırma ve ıslah kurumlarının toplumsal örgütlenmesine kadar her yönüyle soruşturulmuştur. Ceza hukuku üzerine yapılacak araştırmalar için vitrin vazifesi görecektir. *Hukuk ve Toplum Dergisi*¹⁰, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*¹¹, *Suç ve Çocuk Suçluluğunu Araştırma Dergisi*¹², *Kriminoloji, Suç ve Çocuk Suçluluğu*¹³, *Niceliksel Kriminoloji Dergisi*¹⁴, *Üç Aylık Ceza Adâleti ve Adâlet Dergisi*¹⁵ de aralarında bulunduğu büyük dergilerin sayısı ondan az değildir. Ayrıca, sosyal bilim disiplinlerindeki büyük dergiler son zamanlarda ceza hukuku sosyolojisindeki konuları ele alan makalelere de yer vermeye başladılar. Bu dergiler yaygın şekilde dağıtılmaktadır.

Bunun aksine, medenî hukuk üzerine yapılan araştırmalar çok daha az bir yekûn tutmaktadır. Medenî adâletin birçok yönü hiçbir zaman ampirik bir çalışmaya konu edilmemiştir. Bazı konular bir ya da iki kez incelenmiş, fakat bunlar ceza hukuku sosyolojisini karakterize eden perspektif çeşitliliğiyle yoğun ve mükerrer olarak soruşturulmamıştır. Medenî hukuk üzerine olan araştırmalar için vitrin sayısı daha azdır. Bu çalışmaların çoğunluğu *Hukuk ve Toplum*¹⁶, *Yargı, Hukuk ve Toplumsal Araştırma*¹⁷ ve *Amerikan Baro Vakfı Dergisi*¹⁸ gibi birkaç dergide ve az sayıdaki hukuk dergisinde çıkmaktadır. Bu dergiler ceza hukukunki dergilerin dağıtımına sahip değildir. Dahası, medenî adâlet alanındaki en ilgi çekici çalışmalardan bazıları ya yayın yapmak

¹⁰ Law and Society Review
¹¹ Journal of Criminal Law and Criminology
¹² Journal of Research on Crime and Delinquency
¹³ Criminology, Crime and Delinquency
¹⁴ Journal of Quantitative Criminology
¹⁵ Journal of Criminal Justice, and Justice Quarterly
¹⁶ Law and Society
¹⁷ Judicature, Law and Social Inquiry
¹⁸ The American Bar Foundation Journal

açısından sınırlandırılmış olan ya da dergilerde yayın yapma insiyâkı bulunmayan sözleşmeli araştırma şirketleri tarafından yapılmaktadır.

Ceza hukuku üzerine yapılan araştırmalar medenî hukuk üzerine yapılanlardan çok daha yaygın şekilde siyâset tartışmalarında ve aktüel siyâset uygulamalarında kendine yer bulmuştur. Şartlı tahliye öngörü çalışmaları bu konudaki karar alımlarında kullanılmıştır. Kefalet konusunda kişinin kendi taahhüdü üzerine tahliye değerlendirmesi, kabul edilmek bakımından araçsaldı ve başarısızlık ihtimâllerini değerlendirmek için kullanılmıştı. Federal Cezalandırma Komisyonunun talimatları çeşitli cezalandırma alternatiflerinin etkililiği üzerine yapılan ampirik çalışmaların çok sayıdaki katkısı ve sistem etkisi tahminleri ile geliştirilmişti. Medenî alandaki ampirik çalışmaların siyâset üzerinde aynı etkiyi gösterdiğine dair delil bulunmamaktadır.

Hukuk sosyolojisiyle ilgilenenler için bunların hiçbirisi yeni sayılmazken, medenî hukuk ile ceza hukukunun gelişimleri arasındaki bu bâriz farklılıklar, bu alanların toplumsal örgütlenmesi ile üretkenlik arasındaki ilişkiye hakkında bir şeyler söyleyebilir. Niçin ceza hukuku sosyolojisi medenî hukuk sosyolojisinden çok daha fazla gelişti? Niçin ceza hukukundaki araştırmalar siyâset tartışmalarında medenî alandaki çalışmalardan daha geniş olarak yer buldu? Bu soruların cevapları bu alanda daha dengeli bir gelişme sağlama hakkında bize ne söyleyebilir? Bu konular hakkında daha fazlası izleyen bölümlerde söylenecek.

B. Hukuk Mesleği Sosyolojisi

1950'lerin sonu ve 1960'ların başlarında, baronun toplumsal örgütlenişi üzerine önemli bir çalışma alanı ortaya çıkmıştı. Carlin'in müstakil uygulamacılar üzerine olan erken çalışmasını, Smigel'in Wall Street hukukçusu üzerine yaptığı araştırmayı ve O'Gorman'ın çizdiği boşanma avukatı profilini içeren bu araştırmaya Skolnick'in değerlendirmesinde yer verilmişti. Ayrıca, Blaustein ve Porter, Ladinsky, Thielens ve Lortie Amerikan barosunun toplumsal örgütlenişi, hukuk eğitimi süreci ve meslekleşme üzerine çalışma yürütmüşlerdi. Bu çalışmaların tümü, baronun müşterek bir uzmanlık ya da müşterek değerler bütününe paylaşmak anlamında birleşik bir meslek grubu olmadığı sonucuna varmıştı (Carlin, 1962; O'Gorman, 1963; Smigel,

1964; Lortie, 1959; Blaustein and Porter, 1954; Ladinsky, 1963; Thielens, 1957: 131-52). Baro hayli farklılaşmış ve tabakalaşmıştı. İkincisi, böyle farklılaşmış bir grubun ehil bir hizmeti ya da ahlâkî davranışı sağlayacak şekilde kendisini düzenlemesi beklenemezdi. Bu meslekte, baronun tavırlarının mesleğin çoğunluğunca belirlenmesini sağlayacak yeterli mutabakat bulunmuyordu. Üçüncüsü, baronun resmî örgütlenmesi herkesi temsil ettiği ölçüde, elit bir grubun çıkarlarını temsil ediyordu. Bu elit grup, müşterilerinin ekonomik gücü, uygulanan hukuk dalı, okunulan hukuk fakültesi ve üyelerinin toplumsal arka planı ile temâyüz ediyordu. Baroyu Wall Street bürolarındaki beyaz, Anglo-Sakson Protestanlar yönetiyordu. Baro dış dünyada onların çıkarlarını temsil ediyordu. Öz-düzenlemeye yönelik kuralları baronun bu elit kesiminin lehine, daha düşük kesimlerinin aleyhine eğilim gösteriyordu. Dördüncüsü, baronun tabakalaşması yoksul kimselerin baronun nitelik ve ahlâkî bakımdan en düşük mensuplarınca temsil edilmelerine yol açıyordu. Son olarak, bu çalışma bu mesleğin daha düşük statülü mensupları arasındaki hoş olmayan yaygın çalışma koşullarını meydana çıkarmıştı.

Bu çalışmalar aydınlatıcı ve önemliydi. Bunların, çoğu zaman bu mesleğin daha düşük profilli mensuplarınca sağlanan hizmetlerin özel teşebbüsler karşısında kamusal olarak finanse edildiği alternatifleri teşvik eden 1960'ların sonlarındaki entelektüel iklime katkıda bulunduğunu ileri sürmek abartmak olmaz.

Bu çalışmalardan yirmi yıl kadar sonra, baronun toplumsal örgütlenmesi üzerine araştırmalar Amerikan Baro Vakfı ve Chicago Üniversitesi'ndeki bir grup sosyolog ve avukatın çalışmaları ile büyük bir atılım gerçekleştirdi (Heinz ve Laumann, 1982; Halliday, 1987). Bu grup, önceki araştırmacıların ilgilendiği aynı konuların birçoğuna geri döndü, fakat bazı farklı sonuçlara ulaştı. Bir noktaya kadar bu farklılıklar hukuk mesleğinin geçen zaman içinde değişmesi sebebiyledir (ve bu değişikliklere işaret etmek bu çalışmaların büyük katkılarından biridir). Farklılıklardan bazıları, önceki çalışmalarda saklı bulunan ilişkileri ortaya koyan daha sofistike metodolojik tekniklerin sonucu olabilir.

Laumann, Heinz ve arkadaşları önceki çalışmalarla benzer ve aynı zamanda onlardan farklı olan bir baro resmi sunuyorlar. Hukuk mesleği hâlâ tabakalıdır. Bu meslekteki tabakalaşma müşteri tipi ile avukatın arka plan-

daki özelliklerinden hâlâ etkilenmektedir. Bu tabakalaşmanın doğası, buna rağmen, daha karmaşıktır. Tabakalaşma tek boyutlu değil, çok boyutludur. Müşteri tipi –gerçek ya da tüzel kişi– esas belirleyici boyuttur, fakat uygulamanın doğası –mahkeme ya da büro– da güçlü bir etkidir. Meslekteki prestij ile çalışma koşulları arasındaki ilişki de son araştırmalarda, 1950 ve 1960’ların çalışmalarında olduğundan daha karmaşıktır. İkinci durumda, meslekteki prestij çalışma koşulları üzerindeki denetimle doğrudan ilgiliydi. Avukatın prestiji arttıkça, çalışma koşulları üzerindeki denetimi daha büyük oluyordu. Heinz ve Laumann, şirket müşterilerinin gücü ve karmaşıklığının şirketlere hizmet sunan elitlerin meslekî özerkliğini kısıtladığını ileri sürüyorlar. Bunun aksine, baronun daha az prestijli kesimlerinin ekonomik güvenliği daha azdır, fakat çalışma koşulları üzerinde daha büyük denetimleri vardır, çünkü onların müşterileri göreceli olarak sadedir.

Baronun farklılaşmasında müşteri tipinin büyük önemi, Heinz ve Laumann’ı bu mesleğin, önceki araştırmacıların duyduğundan daha az saygıya değer olduğu düşüncesine götürür. Baroda çok güçlü olan “Wall Street hukukçuları”, kendi avukatının çalışma koşullarını denetleyebilen müşterileriyle karşılaştırıldığında, göreceli olarak güçsüz görünüyorlar. Chicago grubu şu sonuca varıyor ki, bu meslek bir öze sahip bulunmamakta ve genel olarak öz-düzenleyici ve öz-koruyucu bir yapıya sahip olmaktan uzak durulmalıdır. Bu meslek müşteri tipi ile, müşterek değerler zemininden ziyâde, müşterilerinin değerlerini ve imgelerini yansıtan uygulamanın doğasınca belirlenen bir gruplar kümesidir.

Chicago grubunun çalışması baroyu, önceki araştırmacıların düşündüğünün aksine, göreceli olarak özgür fail olmadığı ve daha karmaşık toplumsal güçlerin nesnesi olarak bulunduğu daha geniş bir toplumsal bağlama yerleştirmektedir. Özellikle, şirket gücündeki dramatik artış ve şirket kararlarında hukukun artan önemi şirketlerin hukukçularını denetleme ihtiyacını artırmıştır. Şirket işçisi avukatlık bu kontrol içindir. Daha çok şirket hukuku meseleleri personel avukatlar tarafından görülmekte ve şirket işçisi avukatlar dış firmaların işlerine danışmanlık yapabilmektedir. Hukukun büyüyen önemi baronun doğasını değiştirmiştir. Şirketlere yönelik hukuk hizmeti hukukçulara bırakılma râddesinde önemli hâle gelmiştir. Baro hakkında

böyle bir perspektif yararlıdır, çünkü büyük meselelere küçük çözümler getirmekten kaçınmaya yardımcı olmaktadır.

Hukuk mesleğinin toplumsal örgütlenişi hakkındaki daha güncel çalışmaların düş kırıcı tek özelliği daha önceki çalışmaların yaptığı kadar açık şekilde sosyal siyâset bakımından sonuçlar çıkarmamasıdır. Eğer 1960'ların meselesi baronun elitist olması olsaydı, bu durumda baronun elit olmayan kesimlerinin çalışma piyasa ve koşullarını korumak için adımlar atılabilirdi. Bu, mesleğin daha az prestijli mensuplarının hizmet sunduğu kesimler için nitelikli hukuk hizmeti verilmesini teşvik ederdi. Heinz ve Laumann'ın çalışmasının sonuçları açık değildir. Eğer hukuk mesleği özünü yitirmişse, bu kayıp topluma hukuk hizmetlerinin sağlanması açısından ne anlama gelmektedir? Avukatların eğitimini ve denetimini nasıl sağlayabiliriz? Şirket olmayan gerçek kişiler olarak nitelikli hukuk hizmeti alabilmek için ne yaparız? Diğer hukuk kurumlarının –örneğin mahkemelerin– iki katmanlı –şirket katmanının en yetenekliye sahip olduğu– sistemler hâline gelmelerini nasıl önleriz? Baronun toplumsal örgütlenişi üzerine en güncel çalışma siyâset araştırması görüntüsü vermese de, yazarların bulgularından biraz siyâset sonuçları elde etmeleri daha tatminkâr olurdu.

C. Jüri Çalışmaları

1982 yılı içinde bir hukuk psikolojisi araştırması üzerine bir değerlendirmede, Shari Diamond 1970'lerde ortaya çıkan, jüri üzerine bir "makaleler seli"nden bahsetmişti:1970-1976 arasında seksen yedi makale (Diamond, 1982: 12). Eğer 1970'lerin ikinci yarısından itibaren 1980'lere dek saymaya devam etseydi, bu selin son on yılda seviyesinin azalmadığını görecekti. Diğer konularla karşılaştırıldığında, jüri hakkındaki araştırmaların çoğunluğunun Ulusal Bilim Vakfı tarafından mâlî olarak desteklenmesi jüri çalışmalarının kazandığı önemin bir diğer göstergesidir.

Kendi değerlendirmesinde Diamond, 1960 ve 1970'lerde yürütülen temsîlî jüri deneylerine dâir eleştirilerin çoğunu paylaşmış ve son zamanlarda gerçekçilik üzerine vurgunun ve mahkeme ortamına dönük ilginin artmasından memnun olmuştu. Temsili jüri çalışmalarının eleştirilmesi ve fakülte ikinci sınıf öğrencilerinden gerçek jüri üyelerini içeren karmaşık temsiller

(ör: birkaç saat süren duruşmalar) gerçekleştirmenin, bunun yanı sıra jüri kararlarını gerçek standartlarla (ör: hâkimler) karşılaştırmanın cazibesindeki ironi, bu tekniklerin 1950’lerdeki jüri çalışmalarında kullanılan temel unsurları meydana getiriyor olmasıdır.

1950’lerin deneysel jüri çalışmaları gerçek davalara dayanan kaydedilmiş çok uzun duruşmaları dinleyen gerçek jüri üyelerini (düzenli jüri görevi için çağrılan kimseler) içeriyordu. Avukatların açılış ve kapanış argümanları ve hâkimin duruşmaya ait talimatı da kaydedilmişti. Çalışmaların gerçekleştirildiği ortam büyük şehirlerdeki gerçek mahkeme salonları idi. Çalışma, mahkemedeki hâkimlerden biri tarafından katılımcılara tanıtılıyordu ve katılımları süresince jüri üyeleri, mübaşirinin nezaretinde kalıyorlardı. Her bir duruşma, jüri üyelerinin avukatın kapanış argümanlarını ve hâkimin talimatını dinlemelerinden önce öğle yemeği arası vermeleriyle birlikte genellikle bir gün sürüyordu. Gün içinde, daha önce hizmetlerinin özel koşullarını kendilerine îzâh eden hâkime açıklayacak oldukları bir karara ulaşıncaya dek müzakere ediyorlardı. Saatler süren müzakereden sonra genellikle, eğer bir uzlaşmaya varamamışlarsa, fakat aylak bir jüri görüntüsü de vermek istemiyorlarsa, geceleyin yakın otellerde konaklatılmaları ve ertesi gün müzakerelerine devam ettirilmeleri bu ortamın ve tüm bu deneyimin jüri üyeleri açısından ne kadar gerçekçi olduğunun bir işaretiydi. Müzakere kayıtlarının tekrar tekrar oynatılması ise, jüri üyelerinin, kararlarının davacı ya da sanık hakkında ivedi ya da pratik sonuçlarının olmayacağını bilmelerine rağmen, sorumluluklarını ne kadar ciddiye aldıklarını gösteriyordu.

1960’larda peşi sıra gelen jüri çalışmalarının çoğu sahneyi mahkeme salonundan üniversiteye kaydirmış, katılımcı olarak jüri üyelerinin yerini öğrenciler almış, temsiliyeti tam uzun süreli duruşmalardan sözel ya da yazılı olarak sunulan özetlere doğru kolaylaştırmış ve müzakereleri kısaltmış ya da dâhil etmemişti.

1970’lerin ortalarından sonlarına doğru, rota yeniden değişmiş ve daha gerçekçi çalışmalar tasarlanmıştı. Örneğin Saks (1977) ve Hastie *vd.* (1983) gerçek jüri üyeleri kullanmış, onlara saatler süren duruşma kayıtlarını izletmiş ve bir karara varıncaya ya da kararsız kaldıklarını belirtinceye dek jüri üyelerinin müzakerede bulunmalarını sağlamıştı.

Hem Chicago jüri çalışmalarına, hem de daha yeni temsili jüri araştırmalarının çıktılarına karşı getirilen bir eleştiri sonuçlar meselesidir. Kişiler ya da kurumlar üzerindeki pratik etkilerinin bulunmayışı temsili ya da deneysel jüri çalışmalarının değerini, gerçek jüri işleyişini öngörmede kullanışlı araçlar olmamaları dolayısıyla büyük ölçüde azaltır mı? Böyle bir eleştirinin ne kadar geçerli olduğunu belirlemeye çalışmada çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Chicago projesi, deneysel jüri müzakereleriyle karşılaştırma yapabilmek için “gerçek jüri” müzakerelerini gizlice kayda aldığı anda kendini her türlü sorunun ortasında buluvermişti. Diğer araştırmacılar, görev sürelerinin sonunda jüri üyeleriyle görüşmüşlerdi. Çoğunlukla, araştırmacılar gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için olabildiğince gerçekçi bir ortam oluşturmaya inanmışlardı.

Mahkeme kürsüsünden destek görmemesi sebebiyle nadiren kullanılmasına rağmen, jüri çalışmalarının tasarlanmasında görece yeni bir unsur olarak “gölge jüri”, yani kanıları önem taşımayacak fakat kararları davayı karara bağlamak için seçilen jürinin belirteceği kararlar karşılaştırılabilir olan, gerçek bir duruşma boyunca mahkeme salonunda bulunan “ikinci bir jüri” kullanımı olmuştur. Gölge ve gerçek jürilerin karar şablonlarının karşılaştırılması temsili jüri kararlarının ne kadar anlamlı ve gerçekçi olduğunun belirlenmesinde izlenebilecek bir yoldu. Ne yazık ki, “gölge jüriler” A.B.D. mahkemelerinde nadir şekilde uygulanmış ve deneysel jüri araştırmalarının katkılarını ispatlayacak ya da böyle çalışmaların muhaliflerinin şüphe ve eleştirilerini giderecek yeterince karşılaştırma yapılmamıştır.

Jüri üzerine yapılan çalışmaların diğer boyutları jüriye yönelik talimatların nasıl en iyi şekilde verilebileceğinin bulunması ve jüri üyelerinin hukuk kurallarını tümüyle ne derece anlayıp bunlara uyduklarının belirlenmesini içeriyordu. Jürinin boyutundaki farklılıkların ve karar tarzlarının etkisi jüri çalışmaları alanında gözde bir konu olmuştur. Müzakereler on iki, altı ya da dokuz kişilik jürilerde gerçekleştirildiğinde kararların değişip değişmediğini ve kararsızlığın daha küçük jürilerde orta çıkmasının güçlü ya da zayıf bir ihtimâlin olup olmadığının tespit edilmesi için birçok çalışma yürütüldü. Oybirliği kuralının bulunmayışı, bu durumun öncelikli olarak kararsız jüri ihtimâlini azaltıp azaltmadığını ve sanığı suçlu bulma ihtimâlini artırıp artırmadığını belirlemek amacıyla çalışma odağına yerleşmiştir. Jüri çalışmaları,

hukuk ve sosyal bilimlerdeki diğer konular gibi, hukukçu akademisyenlerin işbirliği olmaksızın sosyologların ve psikologların hususi sahası olmaktadır.

D. Hukuka Erişim

Hukuka erişimin kapsamı hukukî kurumlarla ilişkili olan sosyal bilimcilerin uzun süredir ilgisinde olmuştur. Toplumsal yapılar arasında hukuka eşit erişimin var olup olmadığı sorusu, hukukun toplumda eşitliği ya da eşitsizliği sağlayıp sağlamadığı konusunun merkezinde oldu. Eğer hukuka erişim toplumsal yapıların daha yüksek kesimlerinde fazla ise, o takdirde hukukun koruyucu olmaktan çok baskıcı olduğu ileri sürülebilir. Sosyal bilimciler bu soruyla birkaç yüzyıldır ilgileniyorlar. Bu alandaki ilk çalışmalar, makro-sosyolojik bir bakış açısına ve kurumsal incelemeye önem vermişti. Daha yakın geçmişte, sosyologlar, siyâset bilimciler ve diğerleri hukukun mobilizasyonunu sorgulamak için anket araştırmasını kullandı. Bunların her birinin avantajı vardır. Makro-sosyolojik çalışmalar, ampirik olarak biraz örtüktür. Mikro düzeyde ampirik bakımdan daha titiz olan çalışmalar, ağaçlar uğruna ormanı gözden kaçırma riski taşımaktadır. Buna rağmen, son yirmi yıl içinde bu alanda gerçekleştirilen büyük çalışmalardan bazıları bu mikro-sosyolojik, ampirik yaklaşımı benimsemektedir (Curran, 1977; Marks, 1971; Levine ve Preston, 1970; Mayhew ve Reiss, 1969).

Hukuk hizmetlerinin kullanımına dâir bir çalışma, hukuka erişimin kapsamını anlayışımızı geliştirmiştir. Mayhew ve Reiss avukat tutmanın sosyal yapılar arasında eşit şekilde yayılmadığını kanıtladılar. Daha varlıklı vatandaşlar, yoksullardan daha çok şekilde avukat tutuyorlar ve azınlık grubu mensupları çoğunluk mensuplarına göre daha az şekilde hukuk hizmetlerinden yararlanıyorlar. Reiss ve Mayhew hukuka erişimin bu dağılımının, hukuk hizmetlerine erişimden sistematik olarak dışlanmaktan ziyade, toplumdaki mülkiyet dağılımına işaret ettiği sonucuna vardılar. Hukuk hizmetlerinin sağlandığı durumların büyük kısmı mülkiyetin naklini ya da içinde mülkiyet barındıran uyuşmazlıkların çözümünü içeriyordu. Varlıklılar, nakledilecek ya da üzerinde uyuşmazlık çıkabilecek mülkiyete daha çok sahip olmaları sebebiyle, yoksullardan daha sık şekilde avukat tutuyorlardı. Reiss ve Mayhew'in ulaştığı veriler hukukî meselelerin yaygınlığı hakkında bilgi içermiyordu ve

onların tezlerini kanıtlamak için kullanılamıyordu. Levine ve Preston yoksulların hukukî ihtiyaçları üzerine kendi araştırmalarında bu konuyla doğrudan ilgilendiler. Vatandaşlara sıklıkla bir avukat yardımıyla çözülebilen ya da ele alınan özel mesele türleriyle karşılaşp karşılaşmadıklarını bildirmelerini istediler. Buldular ki, yoksullar hukukî yardım alınabilecek durumların küçük bir bölümünde avukat tutuyordu. Dahası, avukat tutmanın oranı hukukî meseleden meseleye farklılaşıyordu. Burada oran haksız fiillerde en yükseğe çıkıyor, ayrımcılık durumlarında en aza iniyordu.

Levine ve Preston'un (1970) çalışması hukukî yardımın kullanılma yaygınlığını ortaya koyabilmesine rağmen, onlar toplumsal yapılar içindeki hukuka erişimin dağılımı sorusuyla ilgilenemiyorlardı; çünkü yalnızca yoksullara yoğunlaşmışlardı. Neredeyse bir on yıl sonra, Curran (1977) bu konuyu, Levine ve Preston gibi, fakat yalnızca yoksullar değil, A.B.D. nüfusunun temsilî bir örneği üzerinden yine aynı yöntemleri kullanarak ele aldı. Sonuçlar hukukî yardım kullanımının ve özellikle avukat tutmanın meselenin türü ve kişinin toplumsal yapı içindeki konumuna bağlı olarak esaslı şekilde değiştiğini gösterdi. Emlâk meseleleri ve vasiyetnâmeler her zaman avukatların ilgi alanında olmalarına rağmen, neredeyse hiçbir zaman iş ayrımcılığı ve mülkiyet hasarı meseleleriyle ilgilenmiyorlardı. Mesele türü aynı olarak kalsa bile, demografik gruplara bağlı olarak avukat tutmak farklılaşıyordu. Haksız fiiller ve çocuğu ilgilendiren meseleler hariç, beyazlar beyaz olmayanlardan daha fazla şekilde avukat tutuyordu. Varlıklı kimseler emlâk meseleleri ve idâre aleyhine şikâyetlerde avukata yoksullardan daha çok, fakat haksız fiiller ve tüketici meselelerinde daha az olarak başvuruyordu. *Kamunun Hukukî İhtiyaçları*'nda¹⁹ bunlar ve diğer bulgular hayli aydınlatıcıydı. Değerlendirme ve açıklama yapılmasını gerektiriyordu, fakat hiçbiri yakında değildi.

Curran ve arkadaşlarının çalışmasından birkaç yıl sonra, Federal Adâlet Araştırma Programı Medenî Dava Araştırma Projesini (MDAP)²⁰ finanse etti (Trubek, 1980-81). Bu, tartışma sürecine yönelik idrâkimizi artırmak için tasarlanan müphem bir araştırma programıydı. Bu süreç, bir meselenin ya da şikâyetin tanınması (adlandırma) ile başlıyor ve tartışmayı başlatacak olan,

¹⁹ Legal Needs of The Public

²⁰ Civil Litigation Research Project (CLRP)

kendisinden tazmin talep edilebilecek bir tarafın tespit edilmesi (suçlama), tazmin talebi (iddia) ve bu iddianın reddedilmesiyle ilerliyordu (Felstiner *vd.*, 1980-81). Bu bakış açısıyla bu proje, tartışmaların dava açmaya kadar giden süreçte içinden geçtiği aşamaları tespit etmeye çalışıyordu. Bu araştırmanın küçük, fakat önemli bir parçası toplumsal tabakalar arasında avukat tutmanın ve diğer uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının kullanımını incelemişti. Bu ampirik çalışma Curran ve arkadaşlarının yaptığı çalışmanın üzerine çok fazla bir şey eklemiyse de, MDAP’de yer alanlar için diğer meselelerde ve diğer kişilerce değil de, bazı meselelerde bazı kimselerce hukukî yardıma başvurulduğuna dâir bazı işe yarar hipotezler ortaya koydular. Bu açıklamalar, yardım talebi konusunda basit mâliyet-fayda hesaplamalarından, bazı meselelerde avukat tutmanın ya da diğer yardımların, bunlara başvurmanın neredeyse otomatikleşmeye varana dek rutinleştiği argümanlarına dek uzanıyordu (Miller ve Sarat, 1980-81) . Diğer açıklamalar ise hukuki yardıma başvurmak konusundaki toplumsal, psikolojik engeller üzerine yoğunlaşmıştı.

Bu noktada, Amerikan toplumunun bazı kesimlerinin neden diğer kesimlerden daha çok şekilde hukukî yardımları kullandığı konusunda cevaplardan ziyâde, sorularla baş başa kalıyoruz. Bunun bir erişim meselesi olup olmadığı öyle kolayca belirlenemiyor. Fakat şurası açık ki, hukukî kurumların farklılaşan kullanımının sebeplerinin araştırılmasına yönelik ilgi gittikçe kayboluyor. ABV ve MDAP verilerinin potansiyeli henüz tüketilmedi. MDAP’nin ilk yayınlarından yedi yıl sonra, yalnızca Bumiller’in çalışması bu konuları tartıştı. Şurası kaydedilmelidir ki, onun çalışması bu verileri kullanmamış, fakat küçük bir muhatap grubu üzerinde daha az yapılandırılmış görüşme teknikleri uygulamıştı. Gözler hukuka erişim eşitliğinin değerlendirilmesinden, mahkemelerin karşılaştığı dosya yüküyle ilgilenmesinin daha etkili yollarına doğru çevrildi. Bu bir talihsizliktir. Mevcut veri birikiminin ikinci kez incelenmesiyle bu araştırma geleneğinin sürdürülmesine daha çok yoğunlaşılmalıdır.

Ceza hukukuna erişim üzerine yapılan araştırmalar medenî hukuk alanında yoğunlaşan temalardan bazılarını incelemiştir. Araştırmacılar hukukun mobilizasyonunun toplum çapında yeknesak olup olmadığıyla ilgilenmektedirler. Farklılıkların neden var olması gerektiğinin açıklanmasıyla da ilgilenmektedirler. Ceza hukukunun mobilizasyonu daha basit bir konu gibi görünüyor.

Buradaki baskın delil, ceza hukukunun mobilizasyonunun ya da polis çağırmanın, mağdurun toplumsal yapı içindeki konumundan ziyade suç türünün bir işlevi olmasıdır. Daha önemsiz sonuçlu suçlar polise bildirilmezken, ciddi yaralanma ya da büyük mülkiyet kaybını içeren durumlar yeknesak biçimde bildirilmektedir (Gottfredson ve Gottfredson, 1980). Bu ilişkiler mağdur ya da suçlunun karakterinden bağımsız şekilde gerçekleşmektedir.

Çoğunlukla, hukuka erişim ya da hukukun mobilizasyonu üzerine yapılan çalışmalarda bu iki gelenek birbirinden bağımsız olarak gelişmiştir. Bu ayrılık üzücüdür, çünkü her bir geleneğin birbirine katacak çok şeyi var. Bu katkılar mümkündür, çünkü her iki gelenek de aynı yöntem ve soruları paylaşmaktadır. Örneğin, örneklem taramalar hukukun mobilizasyonu (örneğin, hukukî ihtiyaçlar) sonuçlanabilecek davranış tarzlarının varlığının ortaya konmasında yararlı bir araçtır. Eğer hukuka erişimdeki farklılıkları tespit edeceksek, bu davranışların etrafıca ve önyargısız şekilde tespitine ulaşılması çok önemlidir. Fakat, hukukî ihtiyaçların tam ve önyargısız şekilde tespit edilmesini sağlayacak tarama teknikleri geliştirmek güçtür. Suç mağduriyeti taramaları suç ihbarlarını artırmak amacıyla tasarlanan birçok metodolojik çalışmanın odağında olmuştur (Biderman and Lynch, 1981; Reiss, 1982; Biderman ve Cantor, 1984; LaVange ve Folsom, 1985). Medenî alandaki hukukî ihtiyaç taramaları mağduriyet taramalarından alınan derslerden istifade edebilirdi.

İki geleneğin bu kadar farklı olmasından da katkılar doğabilirdi. Medenî hukukun toplumsal yapıdaki mobilizasyonu çok farklı iken, neden ceza hukukunun mobilizasyonu aynıdır? Ceza hukukunun medenî hukuktan daha iyi anlaşılmasından mı? Polisin her tür şikâyeti alacak ve suça ilişkin konuları ayırd edecek “kırkambar” bir kurum olarak hizmet vermesinden dolayı mı? Benzer bir kurum medenî alanda bulunmamaktadır. Bu soruların cevapları çeşitli meselelerde medenî hukukun mobilizasyonundaki farklılıkları açıklamaya yardımcı olabilir.

V. HUKUK SOSYOLOJİSİNDE MAKRO KURAM

Bu alanın durumu hakkında yapılması gereken en azından ikin gözlem daha var: son on yılda neredeydi ve nereye yol alıyor olabilir?

İlk gözlem “büyük kuram” konusyla ilgilidir –yakınlarda hiç geliştirdik mi; ve eğer geliştirdiysek nasıl bir karşılık buldu? Donald Black’in 1976’da yayınladığı *Hukuk Davranışı*’nın²¹, taraftarlarınca bir “büyük kuram”ın gerekliliklerini karşıladığı ileri sürülmüştü (Black, 1976). Bilgimiz dâhilinde olarak, *Hukuk Davranışı* aşağı yukarı son on yıl içinde ortaya çıkan tek, böyle bir büyük kuramdır. Black, hukuku (ki o “idârî toplumsal denetim” olarak tanımlar) niceliksel değişken olarak ele almakta ve farklı toplumsal ortamlarda nasıl yükselip alçaldığını incelemektedir. Hukukun niceliği, örneğin, zaman ve mekâna göre ve katılımın durumu ve miktarına bağlı olarak farklılaşır. Hukuk, Black’e göre, ayrıca diğer toplumsal denetim şekilleriyle de ters şekilde farklılaşır. Black ampirik olarak, en iyi kuramsal gelenekte, sınanabilir özel önermelerde bulunuyor: “Toplum daha çok tabakalaştıkça, hukuku daha fazla olur”; “Hukuk ve toplumsal farklılaşma arasındaki ilişki eğriçizgiseldir”; “İnsanların işlev itibariyle farklılaşmamış olduğu yerlerde daha az hukuk vardır; fakat farklılaşma ve bağımlılık arttıkça, hukuk da artar”; “Toplumsal hayat bağımlıların arasılığından müşterekliğe doğru gittikçe, hukuk azalır.” Hukuk kültürle de doğrudan biçimde farklılaşır; Black’e göre, kültür arttıkça, hukuk da artar.

Black’in çalışması ampirik teste tâbi tutulmuş ve, bir eleştiriye göre, kusurlu bulunmuştur (Greenberg, 1983). Greenberg, Black’in çalışmasında kuramsal önermelerin mantıkî bağlantısında bir eksiklik bulmuştu. Her biri kendi kendisiyle kaim idi. Black’in kuramına dâir sınamanın çoğu, suça ilişkin verileri kullanmış ve destek bulamamıştı. Çalışmalar, Black’in hukukun tabakalaşmayla doğrudan şekilde farklılaştığı ya da yukarıdan aşağıya dönük hukukun aşağıdan yukarıya dönük hukuktan daha büyük olduğu ya da hukukun diğer toplumsal denetim şekilleriyle farklılaştığı önermelerini destekleme konusunda başarısız oldu. Nihayetinde Greenberg, çaba ve tutkuları dolayısıyla Black’i alkışlamış, fakat Black’in çalışmasının büyük bir hukuk kuramı getirmediği sonucuna varmıştı.

Greenberg’in eleştirisine getirilen bir eleştiride, Horowitz, Black’in çalışmasını, onun hukuk sosyolojisini, “bu alana hâkim olan konvansiyonel

²¹ The Behavior of Law

düşünce tarzının ötesine taşıdığı”nı ve “pür sosyolojik bir düzeyde titiz bir önermeler sistemi kurduğu”nu iddia ederek savunmuştu (Horowitz, 1983). Ampirik doğrulamayla ilgili olunduğu müddetçe, Horowitz’e göre:

Delil birikimi oldukça, Black’in kuramının çeşitli önermelerinin muhtemelen uyarlanması gerekecek. Fakat uygun özelleştirmeler yapılabilmesi için, araştırmacıların tüm delil yekûnünü dikkate almaları, ilgili çalışmalarını kullanmaları, kuramdaki diğer değişkenleri denetlemeleri ve kuramı kendi iç tutarlılığıyla incelemeleri gerekir (1983: 31).

Black’in kuramının niteliği ve geçerliliğinin yargılanması konusunda henüz netlik yok ve uzunca bir süre de olmayacak gibi.

VI. HUKUK SOSYOLOJİSİNDE ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

İkinci gözlem hukuk sosyolojisinin farklı kültürlerde ve farklı ekonomik ve politik sistemlere göre hukuk ile toplumsal örgütlenme arasındaki ilişkiyi anlama davetine nasıl cevap verdiğini ele almaya yönelmektedir. Sayılar itibariyle, A.B.D. dışında yürütülen ve *Hukuk ve Toplum Dergisi’*nde ve diğer A.B.D. yayınlarında yayınlanan, toplumsal bir olgu olarak hukukla ilgilenen, hukuk ve toplum konuları üzerine birçok çalışma bulunduğu noktada çok az şüphe var. Weber, Petrajitsky, Malinowski ve I. Dünya Savaşı öncesi Avrupalı akademisyenlere kadar geri giden uzun bir süreçte, karşılaştırmalı hukuk sistemleri ve kurumlarına yönelik bir ilgi ve bağlılık vardı. Yapılan çalışmalar ya geleneksel hukukî tarzda yürütülüyor ya da tüm toplumlar ve kültürler üzerine büyük bir kuramlaştırma oluyordu. Hukuk mesleği ve uyuşmazlık yönetimi gibi bazı konular ve özellikle alkollü araç sürme ve uyuşturucu kullanımıyla ilgili cezaî konular hakkında karşılaştırmalı bir görüşe ulaşmaya dönük önemli adımlar atılıyordu. Bu sebeple, Hollanda ve Batı Almanya uyuşturucu yasaları, Batı Avrupa’daki baro örgütlenmesi ve hukuk bürolarının boyutu, ceza pazarlığının A.B.D. dışında nasıl işlediği ve farklı toplumlarda alkollü araç kullanımını açıklamak için caydırıcı kuramın uygulanması üzerine yapılan çalışmalar diğer hukuk sistemleriyle belirgin kıyaslamalarda bulunmuştu. Fakat, bu çalışmaların çoğunluğu daha az gelişmiş ya da Batılı olmayan toplumlarda hukukun ya da bazı hukukî kurumların nasıl

işlediğini tasvir eden vak'a çalışmaları olmuştur. Bunlar tasvirî ve müstakildirler (örneğin, Fas'ta cinsiyet siyâseti, Endonezya'da yargısal otorite).

Marxist tarza uygun düşen ve devlet güdümlü bir ekonomik sistemdeki bir hukukî kurumun ya da denetim mekanizmalarının işlevini inceleyen bazı çalışmalar yapılmıştır –örneğin, Yugoslavya'daki iş mahkemeleri, Sovyet iş hukuku ya da Polonya'daki hukuk düzeni ya da sanayi işçileri. Fakat şurası kesindir ki, hukuk sosyolojisindeki son çalışmaların çoğunluğu zımnen bile karşılaştırmalı değildir. Gözlemediğimiz şey, farklı hukuk sistemlerini ya da toplumsal kurumları kuşatan ampirik çalışma ya da büyük kuram tarzında pek olmayan, fakat kültürlerarasılığa tarzda karşılaştırmalı çalışma ve bakış açılarının önemi ve ilgisi hakkında yükselen bir öz-bilinçtir.

VII. GÜNCEL EĞİLİMLERİN HUKUK SOSYOLOJİSİ BAKIMINDAN SONUÇLARI

Yukarıdakilerin ışığında, Tremper'ın (1987) ve Friedman'ın değerlendirmeleri esas itibarıyla doğru, fakat abartılı görünmektedir. Bir alan olarak hukuk sosyolojisi bütünsel ve kapsayıcı bir bilgi yekûnünü üretmemiştir. Burada çok az büyük kuram vardır. İzole vak'a çalışmaları yaygın görünmekte ve mahkemeler ampirik temelli araştırma bulgularına çok az ağırlık vermektedir. Buna rağmen, yakın geçmişte bir hukuk kuramı geliştirmeye dönük çabalarda bulunulmuştur; ve henüz tamamlanmamış olmasına rağmen, bu doğru yönde elverişli bir adımdır. Süregelen, birtakım sosyal bilimci ve avukatı içeren ve birikimsel bir bilgi bütünü üreten bir kaç araştırma geleneği bulunmaktadır. Dahası, en azından cezaî alanda, siyâset tartışmalarında ve siyâset uygulamalarında hukukî kurumlar üzerine sosyal bilim araştırmalarının kullanıldığına dâir birtakım deliller vardır. Hukuk sosyolojisinin bir alan olarak nerde durduğunun bilinmesinin yararlı olması bir yana, gelecek için dersler çıkarabilmek amacıyla bu disiplinin iyi iş çıkardığı ve geride kaldığı konuları karşılaştırmak daha verimli olabilir.

Ceza hukuku üzerine yapılan araştırmanın medenî hukuk üzerine yapılandan daha yaygın olduğu açıkça görünmektedir. Bunlardan ilki, hukukçular ile sosyal bilimciler arasında, ikincisinden daha geniş çaplı ve uyumlu işbirliği

ile öne çıkmaktadır. Cezaî alandaki araştırmalar siyâset geliştirmede medenî alandan daha etkili olmuştur. Bu niçin böyledir?

Kesinlikle, Friedman'ın belirttiği gibi, ceza hukukundaki araştırma fonu, medenî hukuk araştırması için mevcut olandan çok daha fazladır. Bu gözlem, doğrudan, ceza adâleti sisteminin neredeyse tümüyle kamusal olmasıyla ilgilidir. Sonuç olarak, ceza hukukundaki temel konuların çoğunluğu geniş kamusal tartışma konularıdır ve araştırmalar bu tartışmada değerli bir silâhtir. Bunun aksine, medenî adâlet sistemi çoğunlukla özeldir. Medenî hukuk meselelerinin yalnızca küçük bir bölümü kamusal bir rol –mahkeme– içeriyor ve bu özel rol, siyâsî kararlarının –mahkeme kararları– çoğunluğunu geniş kamusal tartışma yapmadan vermektedir. Sigorta endüstrisi ya da duruşma avukatlarının kuruluşları gibi özel grupların medenî adâlet sisteminin yapısına yönelik yoğun ilgileri bulunmaktadır, fakat onların bir araştırmanın sonucuna acil ihtiyaç duydukları olgusu ikna edici bir bilgi birikimi inşâsı bakımından ateşleyici değildir. Medenî adâlet meseleleri hakkındaki tartışmada daha geniş kamusal ilgi olmaksızın yeterli fonun ve ilginin medenî hukuk sosyolojisi üzerinde yoğunlaşması olası değildir. Yeni kurulan Devlet Adâlet Enstitüsü cesaretlendirici bir işarettir, fakat bu çabanın araştırmacılar zümresinde geniş ilgi uyandırıp uyandırmayacağını beklemek gerek.

Medenî adâlet araştırmaları için ayrılan fonlar suça ilişkin konular için ayrılanlara göre daha az iken, medenî adâlet sisteminin karmaşıklığı esas itibarıyla ceza adâletine göre daha büyüktür. Ceza hukukunun nesnesi olan davranışın kapsamı medenî hukuka göre çok daha sınırlıdır. Neyin yerinde bir şekilde asayiş meselesi ya da muhtemelen ceza hukukunun bir ihlâli olduğu konusunda vatandaşlar arasında çok daha büyük bir uzlaşma vardır. Medenî alanın vatandaşların şikâyetlerini alacak ve bunlar arasından suçla ilgili olanları ayıklayacak, polise benzer bir kurumu bulunmamaktadır. Sonuç olarak, medenî alanda tartışma sürecinin açık bir başlangıç noktası yoktur. Bu karmaşıklık, yakın gelecekte destek bulması muhtemel olmayan, geniş çaplı metodolojik ve kuramsal büyük bir çalışma gerektirmektedir.

Medenî hukuk ve ceza hukuku üzerine toplumsal araştırma örgütlenmesindeki bu farklılıklar, medenî alandaki çalışmaların cezaî alandaki çalışmaların cesametine ulaşmasının muhtemel olmadığını göstermektedir.

Bu alanın bu duruma verdiği cevap, araştırma odağını mahkemeye taşınan konular ve bu tartışmaların yürütülüşünün alternatif yollarının göreceli etkililiğiyle sınırlamak olmuştur. Bu yerindedir, fakat diğer birçok konuyu sahipsiz bırakmaktadır. Daha çok emek gerektiren ya da daha az uygulanan konular bakımından, cezaî alandaki araştırmaları desteklemek için örgütlenen bu kurumları medenî adâlet konularındaki çalışmalarını geliştirmek için kullanmak mümkün olabilir. Medenî adâlet sistemi hakkında veri sağlamak için suçu ve sistemin suça verdiği karşılıkları ölçmek için kullanılan rutin istatistiksel dizilerden düşük bir mâliyetle istifade edilebilir. Hukukun mobilizasyonu gibi cezaî alanda çalışılan konulardan bazıları birçok açıdan medenî alandakilere benzemektedir, fakat bu alanlardan birinde çalışan araştırmacılar diğer alanda çalışanlardan nadiren haberdârdır. Her iki gelenekte de müşterek olan konuları tespit etmek ve bunların her birinde gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarını karşılaştırmak için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Bu çabalar, dolayısıyla, hem ceza hukuku hem de medenî hukuktaki özel örneklere verilecek dikkatlerle genel konuların keşfedilebileceği müşterek çalışmaları güçlendirebilir. Bu şekilde, cezaî alandaki mevcut kaynaklar medenî hukuka dâir bilgimizi artırmak için kullanılabilir.

Hukuki ihtiyaçlar gibi hukuk sosyolojisindeki bazı araştırma gelenekleri tasvir edilen, fakat tam olarak incelenmeyen birtakım çok kullanışlı verileri bir araya getirmiştir. Amerikan Baro Vakfı'nın kamunun hukukî ihtiyaçları ve medenî dava mâliyeti hakkındaki verileri bu başlık altına girmektedir. Bu verilerin ikinci kez incelenmesinin teşviki konusunda adımlar atılmalıdır. Bu veri kümeleri Siyâsî ve Toplumsal Araştırmalar için Üniversitelerarası Kurul'dan elde edilebilmektedir. İlgili diğer veri kümeleri burada ya da diğer ulaşılabilir arşivlerde bulundurulmalıdır. Bu verilerin kullanımını teşvik etmek için UBV²² ya da TAI'de²³ küçük bir hibe programı (10.000 \$ ya da daha az bir miktar) başlatılabilir. Bu küçük hibe programı özel araştırma alanlarına

²² Çalışmanın orjinalinde “NSF” kısaltmasını kullanan Yazarlar, bu kısaltmanın açılımına yer vermemişlerdir. Bu kurumun yukarıda değinilen National Science Foundation (Ulusal Bilim Vakfı) olması muhtemeldir. (ç.n.)

²³ Çalışmanın orjinalinde “SJI” kısaltmasını kullanan Yazarlar, bu kısaltmanın açılımına yer vermemişlerdir. Bu kurumun Social Justice Initiative (Toplumsal Adalet İnisiyatifi) olması muhtemeldir. (ç.n.)

ya da basit, açık bir yarışmaya (asgarî başvuru şartlarıyla) özgülenebilir. İlgili dergiler bir veri kümesine ya da bir araştırma konusuna odaklanan özel konular üzerinde bu verilerin kullanımını özendirebilir. Hukuk sosyolojisindeki ve özellikle medenî hukuktaki veri koleksiyonu için malî kaynak yeni bilgi ihtiyacı bakımından hiçbir zaman yeterli olmayacaktır. Mevcut bilgilerden tümüyle yararlanmak gerekmektedir. İkinci inceleme zordur ve biraz teşvik olmadıkça gerçekleşmeyecektir. Hukuk sosyolojisindeki soruşturmanın birikimsel olmayan doğasını değiştirmenin bir yolu, ilgili çalışma alanlarında ikinci incelemeleri teşvik etmektir.

Son bir yorum bizi yine uluslararası karşılaştırma konularına götürüyor. Karşılaştırmalı hukuk sistemleri hakkında ampirik çalışmaların çok az olduğunu, bunun kısmen uluslararası ampirik çalışma yapmanın doğası itibarıyla taşıdığı zorluk dolayısıyla olduğunu belirtmiştik. Hukuk sistemleri hakkındaki Birleşik Devletler'deki soruşturmalarda çokça var olan erişim ve bilgi meseleleri uluslararası karşılaştırmalarda daha da kötü hâldedir. Böyle çalışmaların sayısı ve bunlara olan talep arttıkça uluslararası karşılaştırmalarda bulunmak daha kotarılabılır olacaktır. Uluslararası karşılaştırmalar, bu alandaki öncü dergilerce bu çapta ampirik karşılaştırma çalışmalarına odaklanan özel sayılarla teşvik edilebilir. Bu özel sayılar, mesele düzeyinden ziyâde sistem düzeyindeki karşılaştırmalara yoğunlaştığı takdirde, özellikle kullanışlı olacaktır. Örneğin common law ve kanun sistemlerinin karşılaştırılması bu iki sistemdeki özel uyuşmalık çözümü karşılaştırmalarından daha cazip olacaktır.

KAYNAKÇA

BALL, Harry (1965) "Preface and Acknowledgment," *Law and Society: A Supplement to the Summer Issue of Social Problems*.

BIDERMAN, Albert D., and David CANTOR (1984) "A Longitudinal Analysis of Bounding, Respondent Conditioning and Mobility as Sources of Panel Bias in the NCS," *Procedures of American Statistical Association, Survey Methods Section*. Washington, DC: American Statistical Association.

BIDERMAN, Albert D., and James P. LYNCH (1981) "Recency Bias in Data on Self-Reported Victimitizations," *Proceedings of the American Statistical*

Association, Social Statistics Section. Washington, DC: American Statistical Association.

BLACK, Donald (1976) *The Behavior of Law*. New York: Academic Press.

BLAUSTEIN, Albert, and Charles PORTER (1954) *The American Lawyer*, Chicago: University of Chicago Press.

BUMILLER, Kristin (1988) *The Civil Rights Society: The Social Construction of Victims*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

CARLIN, Jerome E. (1962) *Lawyers on Their Own*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

CURRAN, Barbara A. (1977) *The Legal Needs of the Public: The Final Report of a National Survey*. Chicago: American Bar Foundation.

DIAMOND, Shari Seidman (1982) "Growth and Maturation in Psychology," 17 *Law and Society Review* 1.

FELSTINER, William, Richard ABEL, and Austin SARAT (1980-81) "The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming and Claiming," 15 *Law and Society Review* 631.

FRIEDMAN, Lawrence M. (1986) "The Law and Society Movement," 38 *Stanford Law Review* 3.

GOTTFREDSON, Michael, and D. M. GOITFREDSON (1980) *Decisionmaking in Criminal Justice: Toward a Radical Exercise of Discretion*. Cambridge, MA: Ballinger.

GREENBERG, David F. (1983) "Donald Black's Sociology of Law: A Critique," 17 *Law and Society Review* 2.

HALLIDAY, Terrence (1987) *Beyond Monopoly: Lawyers, State Crisis, and Professional Empowerment* Chicago: University of Chicago Press.

HASTIE, R., and S. PENROD and P. PENNINGTON (1983) *Inside the Jury*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

HEINZ, John P., and Edward O. LAUMANN (1982) *Chicago Lawyers: The Social Structure of the Bar*. New York: Russell Sage.

HOROWITZ, Allan V. (1983) "Resistance to Innovation in the Sociology of Law: A Response to Greenberg," 17 *Law and Society Review* 2.

KALVEN, Harry, and Hans ZEISEL (1966) *The American Jury*. Boston: Little, Brown.

LADINSKY, Jack (1963) "Careers of Lawyers, Law Practice and Legal Institutions," 28 *American Sociological Review* 1- 6.

LaVANGE, Lisa, and Ralph E. FOLSOM (1985) *Development of NCS Error Adjustment Models*. Research Triangle Park, NC: Research Triangle Institute.

LEVINE, Felice, and Deborah PRESTON (1970) "Community Resource Orientation among Low Income Groups," 1970 *Wisconsin Law Review*.

LORTIE, Dan (1959) "Layman to Lawman: Law School Careers and Professional Education," 29 *Harvard Education Review* 352.

MARKS, Raymond (1971) *The Legal Needs of the Poor: A Critical Analysis*. Chicago: American Bar Foundation.

MAYHEW, Leon, and Albert J. REISS, Jr. (1969) "The Social Organization of Legal Contacts," 34 *American Sociological Review* 3.

MILLER, Richard, and Austin SARAT (1980-81) "Grievances, Claims, and Disputes: Assessing the Adversary Culture," 15 *Law and Society Review* 525.

O'GORMAN, Hubert J. (1963) *Lawyers and Matrimonial Cases*. Glencoe, IL: Free Press.

REISS, Albert J. (1982) *Victimization Productivity in Proxy Interviews*. New Haven, CT: Institute for Social and Policy Studies.

SAKS, Michael (1977) *Jury Verdicts*. Lexington, MA: Lexington Books.

SCHWARTZ, Richard D. (1966) "From the Editor," 1 *Law and Society Review* 1.

SELZNICK, Philip (1959) "Sociology of Law," in Robert K. Merton, Leonard Brown, and Leonard Cottrell (eds.), *Sociology Today*. New York: Basic Books.

SİMON, Rita J. (1967) *The Jury and the Defense of Insanity*. Boston: Little, Brown.

SKOLNICK, Jerome H. (1965) "The Sociology of Law in America: Overview and Trends," *Law and Society: A Supplement to the Summer Issue of Social Problems*.

SMİGEL, Erwin O. (1964) *The Wall Street Lawyer*. New York: Free Press.

THIELENS, Wagner (1957) "Some Comparisons of Entrants to Medical and Law Schools," in Robert K. Merton *et al.* (eds.), *The Student Physician: Introductory Studies in the Sociology of Medical Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

TREMPER, Charles Robert (1987) "Sanguinity and Disillusionment Where Law Meets Social Science," 11 *Law and Human Behavior* 4.

TRUBEK, David (1980-81) "Studying Courts in Context," 15 *Law and Society Review* 3-4.